

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI DAXİLİ İŞLƏR NAZİRLİYİ

P O L İ S   A K A D E M İ Y A S I

KAFEDRA: “DİO-NUN İNZİBATI FƏALİYYƏTİ”.

FƏNN: “KRİMİNOLOGİYA ”

FAKÜLTƏ : ƏYANI

M Ü H A Z İ R Ə

MÖVZU № 2.“Cinayətkarlığın anlayışı və əsas göstəriciləri.

Tərtib etdi: “DİO-nun inzibati fəaliyyəti”
kafedranın baş müəllimi,
polis polkovnik-leytenantı

Vüqar Mansurov

B A K I 2020

MÖVZU № 2 “Cinayətkarlığın anlayışı və əsas göstəriciləri”.

PLAN:

GİRİŞ

1. Cinayətkarlığın anlayışı.
2. Cinayətkarlığın kəmiyyət və keyfiyyət göstəriciləri.
3. Latent cinayətkarlıq.

NƏTİCƏ

ƏDƏBİYYAT:

1. “Cinayətkarlığa qarşı mübarizənin gücləndirilməsi, hüquq qaydalarının və qanunçuluğun möhkəmləndirilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı, 09 avqust 1994-cü il.
2. Azərbaycan Respublikası DİN-in 22.01.2020-ci il tarixli KQ-1 nömrəli Kollegiya qərarı: “2019-cu ildə cinayətkarlığa qarşı mübarizə və ictimai təhlükəsizliyin təmin edilməsi üzrə respublika daxili işlər orqanlarının fəaliyyətinin nəticələri və qarşıda duran vəzifələr haqqında”
3. N.Əliyev, V.Mansurov.Kriminologiya. Dərs vəsaiti. Bakı, 2016.
4. N.Əliyev, V.Mansurov.Kriminologiya. Dərs vəsaiti (Sual və cavablarda). Bakı, 2015.
5. N.Əliyev, V.Mansurov.Kriminologiya. Dərs vəsaiti (Sxemlərdə). Bakı, 2017.
6. Səməndərov F.Y. Kriminologiya. Dərs vəsaiti, Bakı, 2012.
7. Ə.Piriyev. Kriminologiya. Dərslik. Bakı,1999.
8. V.N.Kudryavtsev, V.E.Eminov. Kriminologiya. Dərslik. Moskva, 2004.
9. A.İ.Dolqova. Kriminologiya. Dərslik. Moskva,2005.
10. V.F.Korobeynikov, N.F.Kuznetsova, A.M.Minkovskiy. Dərslik. Kriminologiya. Moskva, 1988.
11. V.N.Burlakov, N.M.Kropaçev. Kriminologiya. Dərslik. Sankt-Peterburq, 2002.

G İ R İ Ş

Hər bir sivil dövlətdə olduğu kimi Azərbaycan Respublikasının da qarşısında hüquqi, demokratik dövlət quruculuğu yolunda bir sıra vəzifələr qoyulmuşdur. Bu vəzifələrdən biri də cinayətkarlığa qarşı mübarizə, onun qarşısının alınması və mövcud cəmiyyətin sağlam, bəşəri prinsiplərə əsaslanan inkişafını təmin etməkdir. Lakin cinayətkarlığı bir sosial-hüquqi təzahür kimi yüksək səviyyədə dərk etmədən onunla mübarizədə effektiv nəticələr əldə etmək olmaz.

Cinayətkarlığın tərkib elementləri olan ayrı-ayrı konkret cinayətlər bir-biri ilə statistik hesatlarda göstərilə bilən və proqnozlaşdırılan qarşılıqlı əlaqədədirlər. Deməli, cinayətkarlıq bir hal kimi müəyyən kəmiyyət və keyfiyyət göstəriciləri çərçivəsində qiymətləndirilə, həmçinin ölçülə bilər. Bu faktor da onun mahiyyətini, digər təzahürlərlə qarşılıqlı əlaqəsini, inkişaf tendensiyasını açıqlamağa imkan verir.

Göründüyü kimi cinayətkarlıq nəinki bizim cəmiyyəti, həmçinin bütün bəşəriyyəti narahat edən və günü-gündən daha da aktuallaşan, elmi tədqiqatlara ehtiyacı olan problemdir.

SUAL I. CİNAYƏTKARLIĞIN ANLAYIŞI.

Cinayətkarlıq kriminologiyanın əsas tədqiqat obyektidir. Onun yaranmasının obyektiv qanunauyğunluqları yüksək səviyyədə dərk edilən zaman açıqlana bilər.

Sosial hal kimi cinayətkarlıq mürəkkəb fenomendir. Müəyyən dövrlərdə mütəxəssislər bu halın mahiyyətini daha dərinlən öyrənməyə çalışmışlar. Cinayətkarlığın anlayışı elmi ədəbiyyatlarla çox müxtəlifdir. Onun mahiyyətini açıqlamaq üçün hüquqi, sosioloji, antropoloji, teoloji yanaşmalar mövcuddur.

Elmi ədəbiyyatlarda hüquqi yanaşma zamanı cinayətkarlıq-cinayətlərin cəmi və ya sistemi kimi tədqiq edilir. Cinayətkarlığın hüquqi elementi onu qeyri-əxlaqi hərəkətlər kimi sosial haldan, cinayət-hüquqi elementi isə cinayət hesab edilməyən hüquqpozmalardan (inzibati, intizam, mülki hüquqi) fərqləndirir.

Qeyd etmək lazımdır ki, cinayətkarlıq törədilmiş cinayətlərin mexaniki cəmi deyil və özünün müəyyən strukturuna malikdir. Yəni cinayətkarlığın bütün əlamət və xüsusiyyətləri arasında dialektik vəhdət vardır. Onun xüsusiyyətlərindən birinin dəyişməsi, ümumilikdə cinayətkarlığın dəyişməsinə səbəb olur.

Cinayətkarlıq haqda danışarkən onu cinayətdən fərqləndirmək lazımdır. Cinayət-vahid davranış aktıdır, cinayətkarlıq isə onların statistik cəmidir. Cinayətlər ümumi vəhdətdə cinayətkar əməllərin əlamətlərinə, cinayətkarın şəxsiyyətinin əlamətlərinə və cinayətlərin növünə görə qruplaşdırırlar.

Cinayətkarlığın anlayışına sosioloji yanaşmanın mahiyyəti ondan ibarətdir ki, bu zaman cinayətkarlıq cəmiyyətin xəstəliyi, cinayətlər isə onun simptomları kimi təqdim edilir. Cinayətkarlığın miqyası və xarakteri qanunvericinin iradəsindən asılı olmur, o, ictimai münasibətlərin xarakteri ilə bağlıdır.

Antropoloji yanaşmanın tərəfdarları isə cinayətkarlığı cəmiyyətin deyil, ayrı-ayrı insanların xəstəliyi hesab edirlər. Onların fikrincə cinayətkarlıq insanlarda olan psixofizioloji anomaliyaların nəticəsində yaranır və onların mənəvi pozunutusuna səbəb olur.

Teoloji nəzəriyyəyə görə isə cinayətkarlıq şər qüvvələrin təsiri nəticəsində yaranır. Allaha ibadət etməklə insan şər əməllərdən, yəni cinayətlərin tördilməsindən yayına bilər.

Cinayətkarlığın anlayışına dair alimlər arasında da müxtəlif fikirlər olmuşdur. Akademik V.P.Salnikova görə cinayətkarlıq-mexaniki yığım deyil, o, özünün sistemli quruluşuna, tamın tərkib hissəsi kimi ayrı-ayrı cinayətlər arasında və həmçinin digər sosial hallarla qarşılıqlı əlaqəyə malik kompleks cinayətlərdir.¹ Professor S.M.İnşakov isə qeyd edir ki, cinayətkarlıq- dövlətdə bu və ya digər zaman anında baş verən cinayətlərin sistemli cəmidir.²

N.F.Kuznetsova cinayətkarlığın aşağıdakı spesifik əlamətlərini göstərməklə onu daha da konkretləşdirmişdir:

- a) cinayətkarlıq-nisbi-kütləvi haldır;
- b) cinayətkarlıq-tarixən dəyişkən haldır;
- c) cinayətkarlıq-sosial haldır;
- ç) cinayətkarlıq-cinayət hüquqi haldır;
- d) cinayətkarlıq-ayrı-ayrı cinayətlərin cəmidir.

Yuxarıda göstərilənləri nəzərə alaraq qeyd etmək olar ki, ilk növbədə cinayətkarlıq-insanların, ictimai orqanizmin normal fəaliyyətini pozan sosial davranış formasıdır. Bütün sosial-neqativ təzahürlər içərisində cinayətkarlıq cəmiyyət üçün daha böyük təhlükədir. Bundan başqa, cinayətkarlıq sosial-hüquqi hadisədir, çünki cinayətkarlığın kütləsi cəmiyyətdə baş verən bütün cinayətlərin cəmindən yaranır.

¹ В.П.Салников. “Криминология и профилактика преступлений”. Учебник. М.2001.

² С. М.Иншаков. “Криминология”. Учебник. М.2002.

Kriminoloji ədəbiyyatlarda cinayətkarlığın mənşəyi dövlətin və hüququn meydana gəlməsi, insanların sosial, əmlak və sinfi təbəqələşməsi dövrü ilə əlaqələndirilir.

Cinayətkarlığın tarixən dəyişkən xarakteri, eyni zamanda onun göstəricilərinin, strukturunun və növlərinin müəyyən zaman kəsiyində dəyişməsi ilə bağlıdır. Lakin bu dəyişiklik cinayət kimi tövsif edilən bu və ya digər sosial-neqativ təzahürlərə verilən hüquqi qiymətlərdən asılıdır. Sosial neqativ təzahür kimi cinayətkarlığın obyektiv xarakteri demək olar ki, qanunvericinin subyektiv mülahizəsi ilə izah olunur. Bununla əlaqədar olaraq geniş mübahisələrə və mübahisə edənlərin razılığa gəlməməsinə səbəb olan ziddiyyətləri nəzərə almaq lazımdır. Bir sıra mütəxəssislər hesab edirlər ki, sosial-hüquqi təzahür kimi cinayətkarlığın hüquqləşdirilmiş anlamı onun mahiyyətinə varmağa imkan vermir. (Məsələn, Spiridonov L.İ., Qilinskiy Y.İ.). Əlbəttə cinayətkarlıq cəmiyyətdə mövcud olan sosial təzahürdür, cinayətkarlığın nəticələri həmişə cəmiyyətin və dövlətin spesifik reaksiyasını, hüquqi reaksiyanı doğurur. Bu reaksiya insanların məsuliyyəti ilə bağlıdır. Digər tərəfdən burada məsuliyyətin özü də spesifik olan cinayət cəzasıdır. Cinayətkarlıq obyektiv cəhətdən mövcud olub, özünün mövcudluğunun qanunauyğunluqlarına malik olmaqla, eyni zamanda, əgər cinayət qanununda konkret cinayətlər nəzərdə tutulmadıqda, “yoxa çıxacaq”.

Cinayətkarlığın və konkret cinayətin nisbəti tam və hissənin, ümumi və təkənin (vahidlik) nisbətidir. Belə məcmu olmazsa, spesifik sosial-hüquqi təzahür kimi cinayətkarlığı da dərk etmək çətinləşər və eyni zamanda cinayətkarlıqla mübarizənin bu qədər spesifik forma və metodlarına ehtiyac olmaz, ictimai təzahür kimi cinayətkarlığın mövcudluğundan doğan cinayət qanunvericiliyi, məhkəmə və ümumilikdə hüquq mühafizə fəaliyyəti öz əhəmiyyətini itirər.

Cinayətkarlıq özünün mahiyyəti baxımından sosial-neqativ hal olub, bütövlükdə cəmiyyətə və onun konkret üzvlərinə ziyan vurur. Eyni zamanda, cinayətkarlığı insanların doğulması, ölümü kimi təbii təzahür

hesab edən (Lombrozo), cinayətkarlığı bütün sağlam cəmiyyətə xas olan təzahür kimi qiymətləndirən alimlər də olmuşdur.

Cinayətkarlıq mürəkkəb fenomen kimi həm nəzəri cəhətdən onun dərk edilməsini və həmçinin onunla mübarizə üçün təcrübi bacarıq və vərdişləri tələb edir. Cinayətkarlıq onun tərkibinə daxil olan ayrı-ayrı cinayətlərin ağırlıq dərəcəsinə, törədildiyi əraziyə, növlərinə, cinayətləri törətmiş şəxslərin xüsusiyyətlərinə və digər parametrlərə görə fərqlənir. Kriminoloji cəhətdən bu çox vacib amildir, çünki bu xüsusiyyətlər cinayətkarlıqla mübarizə formaları və metodları haqqında dolğun və dəqiq təsəvvür yaratmağa imkan verir. Cinayətkarlıqla bağlı problemlərə belə yanaşma eyni zamanda cəmiyyəti cinayətkarlıqla mübarizəyə yönəldir, onun səbəb və şəraitini təhlil etməyə, cinayət törətmiş şəxsləri öyrənməyə, cinayətkarlığa nəzarət üzrə zəruri vasitələrin işlənilib hazırlanmasına, cinayətlərin xəbərdar olunmasına, cəmiyyət, dövlət, onun ayrı-ayrı həlqələri tərəfindən həyata keçirilən iqtisadi, sosial-mədəni, tərbiyəvi vəzifələrin həlli ilə bağlı tədbirləri müəyyən etməyə məcbur edir. Nəticədə cinayətkarlıqla effektiv mübarizə aparılması üçün mövcud qanunvericilik təkmilləşir, habelə hüquq mühafizə sisteminin fəaliyyəti zəruri səviyyədə təşkil edilir.

Cinayətkarlığın dərinədən öyrənilməsi göstərir ki, onun mövcudluğunun əsas qanunauyğunluqları cinayətkarlığın bir çox səbəbləri kimi bütün sosial sistemlər üçün eynidir. Əlbəttə, burada müəyyən fərqlər də mövcuddur. Bu dövlətin iqtisadi, sosial, mədəni inkişaf səviyyəsi, milli xüsusiyyətləri və əhalinin həyat tərzilə bağlıdır. Beləliklə, qeyd edilənləri ümumiləşdirərək cinayətkarlığa aşağıdakı kimi anlayış vermək olar: cinayətkarlıq-spesifik dövlət və ictimai nəzarət tədbirləri tələb edən, müəyyən dövrdə, müəyyən ərazidə (dövlət, region, rayon) fiziki şəxslər tərəfindən törədilən, sosial şərtlə, nisbi-kütləvi, tarixən dəyişkən, cinayət hüquqi cəzalandırılmalı olan ictimai təhlükəli sosial və hüquqi hadisələrin məcmusudur.

I-Cİ SUAL ÜZRƏ NƏTİCƏ:

Göründüyü kimi cinayətkarlıq çox mürəkkəb sosial-hüquqi haldır. O, mövcud olan ictimai münasibətlərin normal ahəngini pozur və bununla da cəmiyyətə neqativ təsir göstərir. Bu səbəbdən də cinayətkarlıq kriminologiyanın əsas tədqiqat obyektidir.

Cinayətkarlıq konkret cinayətlərin cəmindən yaranır və sistemli düzülüşə malikdir. Cinayətlərin əhatəsi isə cinayət qanunvericiliyi ilə müəyyən edilir, öz növbəsində bu da cinayətkarlığın hüquqi təbiətini izah edir. Lakin cinayətkarlıq sosial hal olduğu üçün ictimai münasibətlərin xarakterindən də asılıdır.

SUAL 2. CİNAYƏTKARLIĞIN KƏMIYYƏT VƏ KEYFİYYƏT GÖSTƏRİCİLƏRİ.

Artıq qeyd etdik ki, cinayətkarlıq sosial-hüquqi təzahürdür. Cinayətkarlıq müəyyən dövr ərzində törədilən konkret cinayətlərin məcmusunu əks etdirir və sosial təzahür kimi kəmiyyət və keyfiyyət göstəriciləri ilə xarakterizə olunur.

Cinayətkarlığın kəmiyyət göstəriciləri cinayətkarlığın vəziyyəti və dinamikasıdır.

Cinayətkarlığın vəziyyəti dedikdə, törədilmiş cinayətlərin, habelə cinayət törətmiş şəxslərin sayı başa düşülür. Bu göstəricilər adətən mütləq rəqəmlərdə ifadə olunur. Cinayətkarlığın kəmiyyət göstəriciləri cinayətkarlığın mənzərəsini əks etdirir və onunla mübarizə üzrə işin təşkilini istiqamətləndirir.

Təcrübədə cinayətkarlığın vəziyyətini müəyyən etmək üçün cari ildəki ümumi rəqəmləri əvvəlki ilin ümumi rəqəmləri ilə müqayisə edilir. Bu zaman bir neçə ilin müqayisəsi də aparıla bilər. Bu müddətlər nə qədər çox götürülsə, cinayətkarlığın vəziyyəti haqqında daha ətraflı məlumat əldə etmək olar.

Cinayətkarlığın vəziyyəti – onun ayrı-ayrı növlərinin kəmiyyət göstəricisidir. Əgər ABŞ-da ağır cinayətlər kateqoriyasına 9 cinayət növü daxildirsə, bizim ölkələrdə cinayətkarlığın vəziyyətinin müqayisəsi müəyyən dərəcədə şərti aparılır.

Cinayətkarlığın vəziyyəti həm də ənənəvi qiymətləndirilir. Onların ümumi sayından xüsusilə ağır, az ağır və böyük ictimai təhlükəli hesab edilməyən cinayətlər ayrılır.

Cinayətkarlığın vəziyyəti həm də onun növləri üzrə qiymətləndirilir (mütəşəkkil, peşəkar, residiv cinayətkarlığın, yetkinlik yaşına çatmayanların cinayətlərinin göstəriciləri üzrə).

Bəzi növ cinayətkarlığın vəziyyətini müəyyən etmək üçün məhkumluq haqqında məlumatlardan da istifadə edilir. Qeyd etmək lazımdır ki, bu hal cinayətkarlığın mənzərəsini dəyişdirir. Çünki burada bir tərəfdən cinayət

əməllərinin sayından deyil, şəxslərdən söhbət gedir (şəxslərin sayı isə onların törətdiyi əməllərin sayından az ola bilər, həm də əksinə), digər tərəfdən isə məhkumluq haqqında məlumatlara törədilmiş, lakin açılmamış cinayətlərin göstəriciləri də daxil edilmir.

Cinayətkarlığın vəziyyətinin mühüm göstəricisi onun əmsalıdır. Cinayətkarlığın əmsalı 2 formada: cinayətlərin və cinayət törətmiş şəxslərin sayına uyğun hesablanır.

Cinayətlərin sayına uyğun əmsalın hesablanması:

$$\Theta.c. = \frac{C}{x} \times 100000$$

Ə.s.

Ə.c – cinayətlərin sayına uyğun cinayətkarlıq əmsalı.

C – müəyyən dövrdə baş verən cinayətlərin sayı.

Ə.s – yaşı 14-dən yuxarı olan əhalinin sayı (bəzi hallarda əhalinin tam sayı götürülür).

1: 1000; 10000; 100000 – hesablama bazası.

Cinayət törətmiş şəxslərin sayına uyğun əmsalın hesablanması:

$$\Theta.ş. = \frac{Ş}{x} \times 100000$$

Ə.s.

Ə.ş – cinayət törədən şəxslərin sayına uyğun cinayətkarlığın əmsalı.

Ş – müəyyən dövrdə cinayət törədən şəxslərin sayı.

Ə.s – yaşı 14-dən yuxarı olan əhalinin sayı.

1:1000; 10000; 100000 – hesablama bazası.

Ümumiyyətlə, dünyada əhalinin 100 min nəfərinə düşən cinayətlərin sayı son 20-25 il ərzində 3-4 dəfə artmışdır.

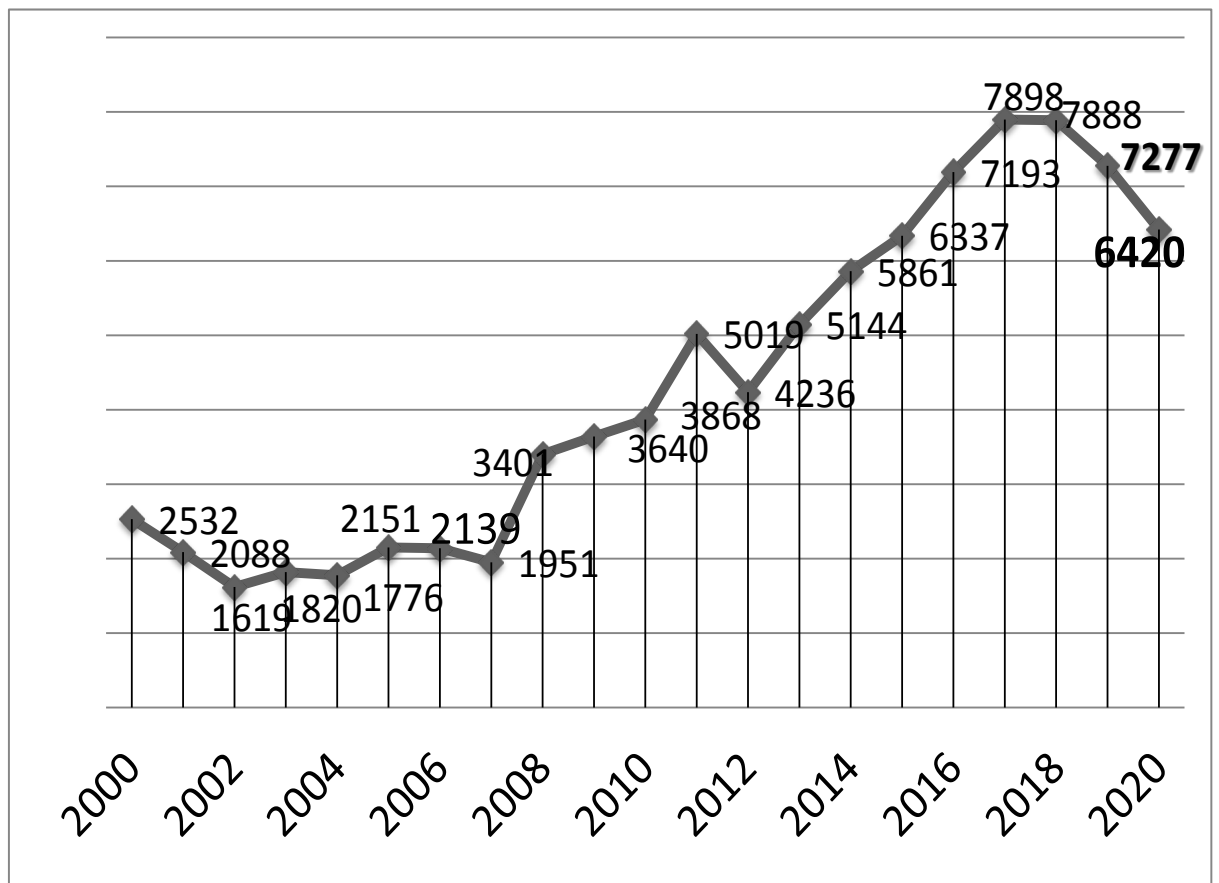
Əhalinin miqrasiyasını, inzibati-ərazi bölgüsündəki dəyişiklikləri, yaş qruplarındakı dəyişiklikləri nəzərə almadan ölkənin müxtəlif yerlərində cinayətkarlığın vəziyyəti haqqında dəqiq məlumat almaq qeyri-mümkündür.

Qeyd etmək lazımdır ki, cinayətkarlığın əmsalı – cinayətkarlığın vəziyyətinin daha obyektiv göstəricisidir.

Cinayətkarlığın kəmiyyət göstəricilərindən biri də cinayətkarlığın

dinamikasıdır. (Mütəxəssislər arasında cinayətkarlığın dinamikasının keyfiyyət yoxsa, kəmiyyət göstəricisi olması haqqında fikir ayrılıqları vardır). Cinayətkarlıq ölkənin heç bir sosial-siyasi sistemində dəyişmədən qalmır. O, özünün daxili qanunauyğunluqlarına tabe olaraq, ictimai münasibətlərin inkişafındakı ziddiyyətləri əks etdirərək gah yuxarı qalxaraq əhalini təşvişə salır, gah da müəyyən müddət ərzində dəyişməz səviyyədə qalır.

Oğurluq cinayətinin dinamikası

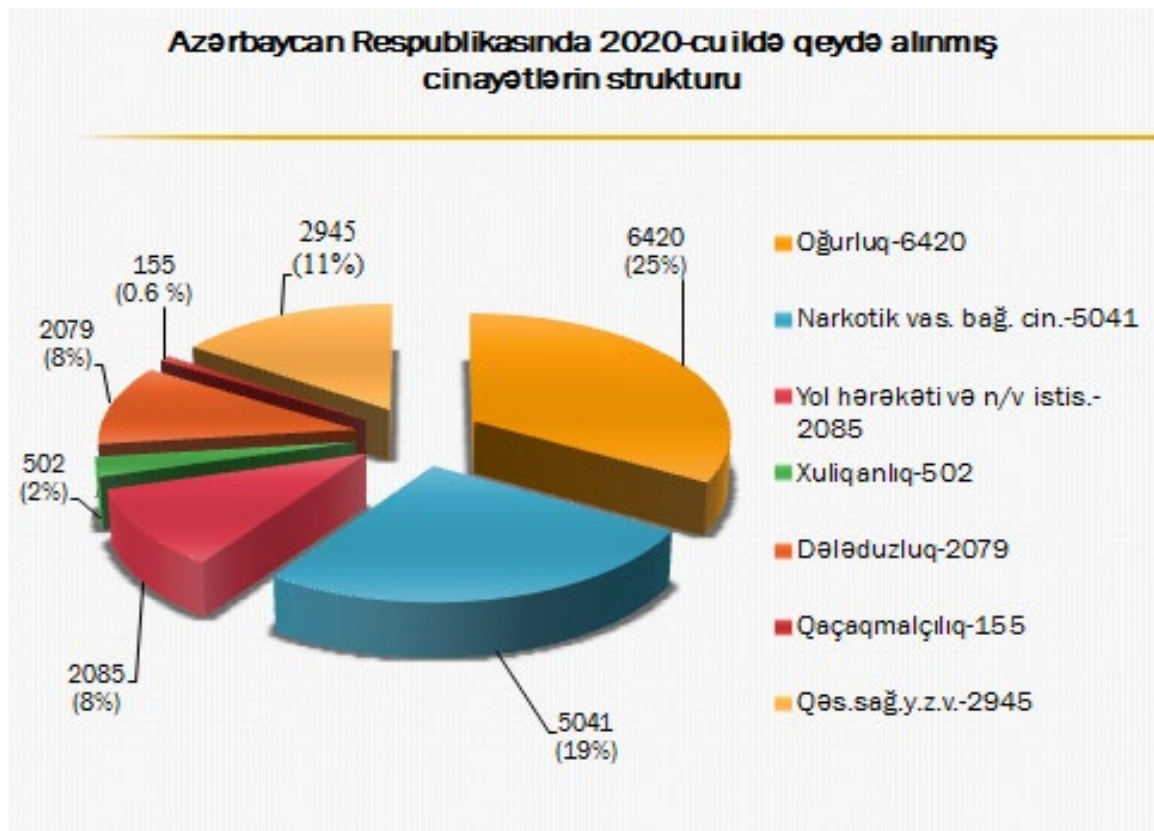
Cinayətkarlığın keyfiyyət göstəriciləri isə, onun strukturu və xarakteridir.

Cinayətkarlığın strukturu – müəyyən ərazidə, müəyyən vaxt ərzində cinayətkarlığın xüsusi çəkisi və onların ümumi sayında ayrı-ayrı cinayət növlərinin nisbətidir.

Cinayətkarlığın strukturunun aşağıdakı göstəriciləri fərqləndirilir:

- böyük ictimai təhlükə törətməyən, ağır, az ağır və xüsusilə ağır cinayətlərin nisbəti;
- qəsdən və ehtiyatsızlıqdan törədilən cinayətlərin nisbəti;

- daha geniş yayılmış 6-8 cinayətin (məsələn, oğurluq, həyat və sağlamlıq əleyhinə olan cinayətlər, xuliqanlıq və s.) nisbəti və xüsusi çəkisi;
- residiv, mütəşəkkil, peşəkar, qrup halında törədilən cinayətkarlığın xüsusi çəkisi;
- yetkinlik yaşına çatmayanların cinayətkarlığının xüsusi çəkisi və s.

Keyfiyyət göstəriciləri müstəqil olmaqla yanaşı sosial təzahür kimi cinayətkarlığın tipik cəhətlərini izah edərkən, bir-birindən ayrılmazdırlar.

Cinayətkarlığın xarakteri cinayətkarlığın strukturunda daha ictimai təhlükəli cinayətlərin sayı ilə, habelə cinayət törətmiş şəxslərin şəxsiyyətinin xarakteri ilə müəyyən edilir. Cinayətkarlığın strukturu və xarakteri dəyişilməz deyil və cəmiyyətin həyatının tarixi, siyasi, ictimai-iqtisadi şərtlərindən, habelə cinayət qanunvericiliyindəki dəyişikliklərdən, hüquq tətbiq etmə təcrübəsinin vəziyyətindən və s. asılıdır.

Cinayətkarlığın strukturu daxilində onun qadın və kişi cinayətkarlığına bölünməsi mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Cinayət statistikasını göstərir ki, qadın cinayətkarlığı həmişə sabit olmuş və törədilmiş cinayətlərin sayının orta hesabla 3-5%-ni təşkil etmişdir. Onun xarakteri isə sosial həyatda qadının rolu, sosial-psixoloji xüsusiyyətləri, fiziki imkanları ilə müəyyən edilir. Son illərdə qadın cinayətkarlığı nisbətən artmış və onlar hətta ağır cinayətlərin də iştirakçısına çevrilmişlər.

Qeyd etmək lazımdır ki, cinayətkarların yaş həddi kriminologiyada tədqiq edilən mühüm məsələlərdəndir. Yaş həddi, fiziki inkişaf, sosial mühit, əqli düşüncə tərzini insanların davranışına, o cümlədən cinayətkar davranışa mühüm təsir göstərir. Cinayət qanunvericiliyi yaş həddini həm də cinayətin nəticələri ilə (yetkinlik yaşına çatmayanların cəzasının yüngülləşdirilməsi və ya cinayət məsuliyyətindən azad olunması) əlaqələndirir.

Cinayətkarlığın strukturu haqqında residiv cinayətkarlığın xüsusiyyətləri aydınlaşdırılmadan tam təsəvvür yaradıla bilməz. **Residiv cinayətkarlığın üç növü fərqləndirilir:**

- cinayət-hüquqi;
- kriminoloji;
- penitensiar.

Cinayətkarlığın strukturu mütəşəkkil, peşəkar və qrup halında cinayətkarlığın vəziyyəti haqqında məlumatları da əhatə edir.

Cinayətkarlığın strukturu və xarakteri müxtəlif dövlətlərdə, hətta bir inzibati-ərazi vahidinə daxil olan regionlar içərisində eyni deyil. Bu müxtəliflik iqtisadi, sosial, demoqrafik, milli xüsusiyyətlərlə müəyyən olunur. Belə bir faktı qeyd etmək kifayətdir ki, şəhər yerlərində nəqliyyat vasitəsilə törədilən cinayətlərin sayı kənd yerlərinə nisbətən daha çoxdur.

Digər tərəfdən şəhərlərin özləri də müxtəlifdir. Məsələn, sənaye mərkəzləri, liman, kurort şəhərləri və s. Onların hər birində cinayətkarlığın strukturu və xarakteri müxtəlifdir. İri şəhərlərə bitişik kənd rayonlarında cinayətkarlıq şəhərlərdən uzaqda yerləşən yaşayış məntəqələrindən çoxdur.

2-Cİ SUAL ÜZRƏ NƏTİCƏ:

Qeyd etdik ki, cinayətkarlıq dəyişkən təzahür olub sosial-hüquqi haldır. Cinayətkarlıq müəyyən ərazidə, müəyyən dövr ərzində törədilmiş konkret cinayətlərin cəmindən ibarətdir. Bu səbəbdən də cinayətkarlığın, hər hansı digər sosial hallar kimi kəmiyyət və keyfiyyət xarakteristikasını vermək olar. Cinayətkarlığın vəziyyəti, dinamikası onun kəmiyyət, sturkturu və xarakteri isə keyfiyyət göstəricisidir.

SUAL 3. “LATENT CİNAYƏTKARLIQ”.

Sosial-neqativ təzahür kimi cinayətkarlıq haqqında təsəvvürlər onun latentliyi nəzərə alınmadan tam olmazdı. Cinayətkarlığın latentliyi dedikdə, onun gizliliyi, aşkar olunmaması, onun haqqında dövlət orqanlarına məlumatların daxil olmaması və deməli, bu məlumatların statistik göstəricilərdə öz əksini tapmaması başa düşülür.

Latentliyin (latent cinayətkarlığın) bir neçə anlayışı mövcuddur. Məlliflərin bir qismi hesab edir ki, latent cinayətkarlıq aşkar edilməmiş, polis orqanlarına, məhkəməyə məlum olmayan cinayətlərin məcmusudur.¹ Digər alimlərin fikirlərinə görə isə “latent cinayətlər dedikdə, qanunla, törədilmiş cinayətlər haqqında işlərin istintaqını aparmaq və onlara baxmaq hüququ verilmiş orqanlardan birindən gizli olan cinayətlər başa düşülür.”²

Bu iki anlayışlar bir-birindən fərqlənsə də, onların hər ikisində cinayətlərin müvafiq dövlət orqanlarında qeydə alınmaması göstərilir. Lakin məsələ ondadır ki, bəzi cinayətlər barədə hüquq mühafizə orqanlarına məlumat (tam və ya qismən) daxil olsa da, müxtəlif səbəblərdən bu məlumatlar qeydiyyatata alınmır. Rəqəmlərin ekspert qiymətləndirilməsi çox müxtəlifdir və bir-birindən kifayət qədər fərqlənir. Müəyyən qism ekspertlər hesab edir ki, qeydə alınmış və latent cinayətlərin nisbəti 1-in 3-ə və ya 1-in 5-ədir, bəziləri isə bu nisbəin 1-in 10-a olduğunu göstərir.

ABŞ kriminoloqları güman edirlər ki, əgər onların ölkəsində cinayətkarlığın rəsmi rəqəmi 13-15 milyona bərabədirsə, latent

¹ Булатов Г., Майоров Н. Показательность данных уголовной статистики (Вестник МГУ. Право-1969. № 3 с.59).

² Шляпочников А.С., Забрянский Г.И. Выявление латентной преступности (Сов. государств и право.1973.- № 5).

cinayətkarlığın rəqəmi 30 milyon və daha artıqdır. Bizim ölkədə belə qiymətləndirmələr aparılmamışdır. Biz, əlbəttə, digər dövlətlərdən fərqlənmirik və bizdə də latentlik yüksəkdir. Latent cinayətkarlığın növlərini Rusiyanın əməkdar hüquqşünası, Kriminoloji Assosiasiyanın Prezidenti A.İ.Dolqova aşağıdakı qaydada göstərmişdir:

- hüquq mühafizə orqanlarına məlum olmayan cinayətlər (“təbii” latentlik);

- hüquq mühafizə orqanlarına məlum olan lakin qeydiyyatdan gizlədilən cinayətlər (“süni” latentlik).

Eyni zamanda latent cinayətkarlıqdan danışarkən nəzərə almaq lazımdır ki, onların bəzi növləri daha çox, bəziləri isə daha az latentdir. Bu həm konkret cinayətlərin xüsusiyyətlərindən, həm də dövlətin mövqeyindən, törədilmiş cinayətlər barədə səlahiyyətli orqanları məlumatlandırmamış əhalinin davranışından asılıdır. Ağır cinayətlər, xüsusilə də adam öldürmə cinayətlərinin latentliyi azdır.

Fikrimizcə latent cinayətkarlığın növlərinin aşağıdakı qaydada verilməsi daha məqsədsəuyğundur:

1. hüquq-mühafizə orqanlarına məlum olmayan cinayətlər (təbii latentlik);

2. hüquq-mühafizə orqanlarına məlum olan, lakin qeydiyyatdan gizlədilən cinayətlər (süni latentlik);

3. cinayətin törədilməsinin sübut edilməməsinə görə statistik göstəricilərdə öz əksini tapmamış cinayətlər(sənnədd latentliyi).

Latent cinayətkarlığın neqativ nəticələri:

1. cinayətkarlığın vəziyyəti, strukturu, dinamikası, cinayət nəticəsində dəymiş ziyanın həcmi və xarakteri barədə məlumatların təhrif olunmasına səbəb olur;

2. cinayətkarlığın inkişaf tendensiyaları barədə verilən proqnozların doğru olma ehtimalını zaldır, ona qarşı mübarizə tədbirlərinin istiqamətlərinin müəyyən edilməsini çətinləşdirir;

3. törədilən cinayətə görə məsuliyyətin labüdlüyü prinsipinin həyata keçirilməsinə mane olur;

4. cinayətkarlığın xüsusilə də residiv cinayətkarlığın artmasına şərait yaradır;

5. ölkədə ictimai-siyasi vəziyyətin mürəkkəbləşməsinə səbəb olur, iqtisadiyyatın böhranlı vəziyyətini daha da dərinləşdirir, əhalinin sosial-psixoloji durumunu gərginləşdirir;

6. cinayətkarlığa qarşı mübarizədə vətəndaşların fəallığını azaldır;

7. nizamlanmayan sosial-hüquqi təzahür kimi mövcuddur və hüquq-mühafizə orqanları tərəfindən lazımi əks-təsirlə qarşılaşmadan onların nüfuzunu aşağı salır.

Cinayətkarlığın latentliyinin aşkar edilməsi cinayətdən zərər çəkməsi güman edilən əhalinin mütəşəkkil sorğusunun köməyi ilə mümkündür. Məhz bu halda qeydə alınmış və qeydə alınmamış cinayətkarlığın nisbətini müəyyən etmək mümkündür.

3-CÜ SUAL ÜZRƏ NƏTİCƏ:

Beləliklə, cinayətkarlığın latentliyi böyük sosial problem olub, bir tərəfdən cinayətkarların peşəkarlığını, digər tərəfdən isə səlahiyyətli orqanların fəaliyyətindəki qüsurları göstərir. Təcrübə göstərir ki, latent cinayətkarlıq cəmiyyət üçün xüsusi təhlükə törətdiyi üçün onların xəbərdarlığı ilə bağlı tədbirlərin işlənilib hazırlanması zəruridir.

NƏTİCƏ

Mövzu əsnasında cinayətkarlıq kimi neqativ sosial-hüquqi təzahürün elmi idrakına səy göstərdik. Onun məzmununa hüquqi, sosiaoloji, antropoloji və teoloji aspektlərdən yanaşılmaqla uyğun izahı verildi. Cinayətkarlıq sosial-şərtli, nisbi-kütləvi, tarixən dəyişkən hal olub müəyyən ərazidə, müəyyən dövr ərzində törədilən konkret cinayətlərin cəmidir. Lakin qeyd edildi ki, cinayətkarlıq ictimai təhlükəli və cəzalandırılmalı olan əməllərin cəmi olub neqativ təzahürdür və təbii ki, ona qarşı mübarizə aparılması üçün kompleks tədbirlər tələb edilir. Cinayətkarlığa qarşı mübarizədə həyata keçirilən kompleks tədbirlər nəticəsində müsbət nəticələr əldə etmək üçün cinayətkarlığın kəmiyyət və keyfiyyət göstəriciləri çərçivəsində qiymətləndirilməsi zəruridir. Mövzuda həmçinin cinayət statistikasında öz əksini tapmamış faktiki cinayətkarlığın-latent cinayətkarlığın anlayışı, növləri, bir sıra xüsusiyyətləri göstərilmişdir.

Təqdim olunan mövzunun məqsədi:

- müdavimlərdə cinayətkarlıq haqda kriminoloji düşüncənin təkmilləşdirilməsi;
- kriminoloji vəziyyətə düzgün qiymət verilməsi üçün bacarıq və vərdişlərin formalaşdırılması;
- müəyyən ərazidə, müəyyən dövr ərzində hər hansı şəhər, rayon və ya regionda kriminoloji şəraitin təhlilini vermək bacarığının yaradılması və həmçinin cinayətkarlığa qarşı mübarizə tədbirlərinin planlaşdırılması haqda bilgilərin verilməsidir.